

Objavljamo drugi članek, posvečen petnajsti obletnici naše osvoboditve; podaja pregled zaključnih vojaških operacij nekako v poslednjih desetih mesecih borb na vsem ozemlju okupirane Jugoslavije.

Uredništvo

ZAKLJUČNE OPERACIJE ZA OSVOBODITEV NAŠE DOMOVINE

STONE FERENC

Jugoslovanski komunisti so se spomladi 1941 začeli pripravljati na upor proti okupatorju v najneugodnejših pogojih, saj sta si nacistična Nemčija in fašistična Italija podvrgli že večino držav na evropski celini. Imeli so le bogate izkušnje ilegalnega dela med množicami, nekaj orožja, ki so ga zbrali ob razpadu stare jugoslovanske vojske, močno prepričanje, da osvobojenje ljudstva leži na njegovih lastnih ramenih in pričakovali so, da mora prej ali slej priti do velikega spopada med fašizmom in Sovjetsko zvezo. Ko se je to zgodilo, so pozvali ljudstvo na oborožen upor in upali, da bo ta zmagoviti boj kratek; saj nihče ni takrat mislil, da bo trajal še cela štiri leta. Toda jugoslovanski narodi so pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije v tem boju ne le vzdržali, temveč tudi opravili tri velike stvari, brez katerih bi ne bilo narodnega in socialnega osvobojenja. Zgradili so močno armado, ki je zlomila nešteto sovražnikovih napadov, in končno ustvarila pravo fronto na Balkanu. Zgradili so novo ljudsko oblast in znali boj proti fašističnim osvajalcem združiti z bojem za svojo socialno osvoboditev. Dosegli so mednarodno priznanje, ne da bi se morali odreči kakršnikoli revolucionarni pridobitvi svojega osvobodilnega boja. Tako so do jeseni 1944 ustvarili vse pogoje, da so lahko z lastnimi močmi pregnali sovražnika iz domovine in jo popolnoma osvobodili.

Ta članek naj v glavnih obrisih prikaže potek operacij Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije oziroma Jugoslovanske armade za osvoboditev naše domovine.

I. OSVOBODITEV SRBIJE, MAKEDONIJE, CRNE GORE IN DALMACIJE

Razmere na frontah poleti 1944. Jeseni 1944 je bila Nemčija politično in gospodarsko že popolnoma osamljena, strateško pa docela obkoljena, saj so se armade protihitlerjevske koalicije od vseh strani bližale njenim mejam. Nemci so se na vseh frontah

sicer obupno branili, da bi zavlekli dan svojega popolnega zloma — brezpogojne vdaje, ki so jo zavezniki že nekaj časa vztrajno zahtevali. Toda nemška vojska je doživljala poraz za porazom. Na vzhodni fronti je utrpela enega najmočnejših udarcev, ko je Rdeča armada v ofenzivi v Beli Rusiji konec junija in začetek julija 1944 uničila nemško armadno skupino »Sredina« in dosegla reko Vislo. Ta poraz je našel svoj odmev v atentatu na Hitlerja 20. julija 1944. Čeprav je bil to največji poraz nemške vojske v drugi svetovni vojni, pa ni bil tako viden, ker je v tem času divjala bitka v Normandiji. Tudi ta se je končala s porazom VII. nemške armade pri Falaisu v začetku avgusta 1944. Sredi avgusta so se zavezniki izkrcali še v južni Franciji in že čez deset dni osvobodili Pariz. V Italiji se je nemška vojska po izgubi Rima neprestano umikala in se ustavila šele na »gotski črti« med Florenco in Bologno.

Kljub tem porazom in povsem neznatnim možnostim, da bi podaljševanje vojne moglo prinesiti kakšen uspeh, je Hitler še dalje vztrajal pri svojem sklepu, da vodi vojno do konca. Upal je na neizbežen spor med zavezniki in na odločilne uspehe pri uporabi novega orožja (V₁ in V₂). Do ustvaritve večjih uspehov pa bi morali vzdržati za vsako ceno. Zato je odločno odbijal predloge svojih poveljnikov, ki so mu predlagali kakšen umik in zahteval, da se morajo boriti za vsako ped zemlje do poslednjega človeka in strogo kaznoval neizpolnjevanje tega povelja. Proglasil je vojno za totalno in ukazal ustanoviti tako imenovani Nemški Volkssturm, ki bi naj bil začetek splošnega odpora nemškega prebivalstva proti armadam protihitlerjevske koalicije na nemških tleh. To pa je bil začetek konca nemške katastrofe v drugi svetovni vojni.

Razmere na jugoslovanskem bojišču. Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije je do jeseni 1944 narasla na 12 korpusov (1. proletarski v Sandžaku, 2. udarni v Črni gori,

3., 5. in 12. udarni v Bosni, 4., 6., 8., 10. in 11. na Hrvaškem, 7. in 9. v Sloveniji) in nekaj samostojnih divizij (od tega 5 v Srbiji) in brigad (od tega 5 v Makedoniji), skupaj 39 divizij z okoli 350.000 borci. Vse do jeseni 1944 se je ta vojska borila brez vsake operativne zveze z zavezniškimi armadami, oddaljena nekaj tisoč kilometrov od zavezniških front, brez kakšne posebne zavezniške pomoči, globoko v sovražnikovem zaledju in je vezala nase znatne nemške, italijanske, bolgarske in madžarske sile. Ker se je borila pod najtežjimi pogoji s številčno in tehnično znatno močnejšim sovražnikom, si je pridobila velik ugled in priznanje pri zaveznikih.

Njen najmočnejši sovražnik je bila prav gotovo nemška vojska, ki je imela nalogo odbijati napade Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije in onemogočiti morebitno izkrcanje zapadnih zaveznikov na grških otokih ali jadranski obali. Poveljeval ji je vrhovni poveljnik za jugovzhod (Oberbefehlshaber »Südost«) generalfeldmaršal von Weichs v Beogradu, ki je bil obenem poveljnik armadne skupine F (Heeresgruppe F), podrejena mu je bila še armadna skupina E (Heeresgruppe E) pod poveljstvom generalnega polkovnika von Löhra v Solunu, dalje II. tankovska armada pod poveljstvom generala De Angelisa na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Črni gori in Albaniji ter enote vojaškega poveljnika Srbije generala Felberja. V Istri in Slovenskem Primorju je bil 97. armadni zbor pod poveljstvom generala Küblerja, medtem ko so bile enote v Sloveniji podrejene poveljstvu XVIII. vojnega področja Salzburg.

Osvoboditev Srbije. Približevanje Rdeče armade proti Balkanu je ogrozilo položaj Romunije in Bolgarije in dalo slutiti njun hitri zlom. Med nemškimi silami v Grčiji in Panonski nižini bi nastala velika luknja. Nemci bi bili prisiljeni umakniti svojo vojsko iz Grčije in napraviti novo fronto na jugoslovansko-romunski in jugoslovansko-bolgarski meji. Ta nevarnost za Nemce je vse bolj večala strateški pomen Srbije.

Vrhovni komandant Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije maršal Josip Broz-Tito je že spomladi 1944 ukazal prenesti težišče vojaških operacij iz Črne gore in vzhodne Bosne v Srbijo. To so pričakovali tudi Nemci in napravili nekaj ofenzivnih akcij proti narodnoosvobodilni vojski v Srbiji, vzhodni Bosni in Črni gori. Najprej so z ofenzivnima akcijama »Trumpf« (10.—19. julij) in »Halali« (19. julij do 5. avgust) skušali uničiti štiri srbske divizije na planinah Petrovac, Radan in Majdan, z operacijo »Draufgänger« (18. julij—1. avgust) razbiti 2. udarni korpus

v dolini reke Lim, nato pa z akcijo »Rübezahl« (5.—28. avgust) v dolinah reke Pive in Tare in na planini Sinjajevini vreči sile 1. in 2. korpusa na Durmitor in jih tam uničiti. Toda sovražniku ni uspelo uničiti nobene enote in edini njegov uspeh je bil, da je za nekaj dni zadržal pohod narodnoosvobodilne vojske v Srbijo.

Pohod tako imenovane operativne skupine divizij (17., 2. in 5.) v Srbijo se je začel 28. julija zvečer s področja vzhodno od Ivanograda v treh kolonah, ki so v začetku avgusta prišle na planino Kopaonik. Kmalu je na Zlatibor prišel še 1. proletarski korpus, na planino Taro pa 12. udarni korpus. Tu so enote dočakale pomembne dogodke.

25. avgusta sta II. in III. ukrajinski front Rdeče armade po treh dneh hudih bojov prebila romunsko fronto pred Jassyjem in Kišinjevim, Romunija je izstopila iz Trojnega pakta in 25. avgusta napovedala Nemčiji vojno. Že drugi dan nato je Bolgarija objavila svojo nevtralnost in umaknila iz Srbije svoj okupacijski korpus. Tako je med Donavo in Grčijo nastala velika praznina in Hitler je ukazal, naj se armadna skupina E pripravi za umik proti severu, da bo vzpostavila fronto na črti Djerdap—Skopje—severna Albanija.

Maršal Tito je že 17. avgusta ukazal vsem enotam narodnoosvobodilne vojske, naj od 1. do 7. septembra rušijo prometne zveze, v začetku septembra pa 1. in 12. korpusu ter operativni skupini divizij, naj prodirajo iz zahodne Srbije proti Beogradu. Ti so res do 20. septembra v hudih bojih s četniki prišli na črto Arandjelovac—Lazarevac—Valjevo—Krupanj.

Ko je Bolgarija 9. septembra začela vojno proti Nemčiji in se je Rdeča armada bližala bolgarsko-jugoslovanski meji, je maršal Tito menil, da je prišel čas za osvoboditev Srbije. Zato je sredi septembra okrepil 1. in 12. korpus, ki sta odtlej sestavljala tako imenovano I. armadno skupino pod poveljstvom generala Peka Dapčevića. Njena naloga je bila osvoboditi zahodno Srbijo, Šumadijo in Beograd. 13. in 14. korpus, ki so ju ustanovili 6. septembra 1944 iz petih srbskih divizij, sta postala tako imenovana II. armadna skupina pod poveljstvom generala Koče Popovića. Dobila je nalogo osvoboditi južno in vzhodno Srbijo.

Tudi Nemci so v drugi polovici septembra reorganizirali svojo vojsko v Srbiji. Ko se je armadna skupina E začela umikati iz Grčije, so iz vseh enot v Srbiji ustanovili armadno skupino Felber (Armeegruppe Felber), ki naj brani Srbijo vse do prihoda armadne skupine E. Da bi lažje poveljeval,

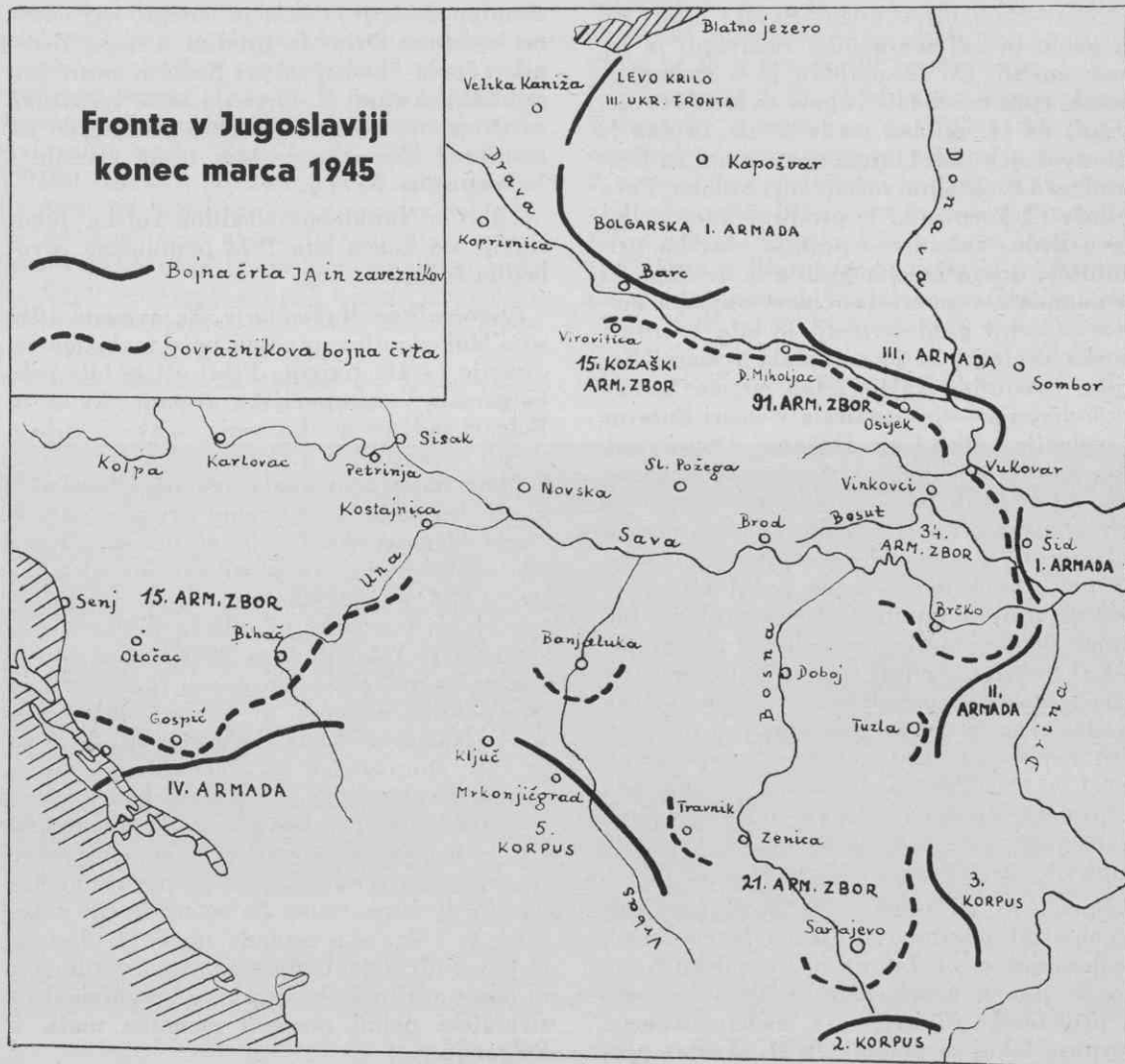
je general Felber združil vse enote v vzhodni Srbiji v posebni armadni zbor »Müller«.

Tako je trikotnik Beograd—Niš—Negotin postal težišče nemške obrambe na Balkanu in njegov padec bi odprl vrata v Panonsko nižino. Zato so 1. oktobra začeli prihajati čez romunsko-jugoslovansko mejo deli II. ukrajinskega fronta, čez bolgarsko-jugoslovansko mejo pa 68. korpus III. ukrajinskega fronta in nato skupaj z našim 14. korpusom osvobajati vzhodno Srbijo. V desetih dneh so jo dokončno osvobodili in 68. korpus je pri Veliki Plani dosegel Veliko Moravo ter dobil neposredni stik z enotami I. armadne skupine v zahodni Srbiji. Ko je razbiti armadni zbor »Müller« 13. oktobra izgubil neposredni stik z armadno skupino Felber, so ga preimenovali v 34. armadni zbor s sedežem v Kraljevu in podredili armadni skupini E.

Ker so se nemške enote bojevale v vzhodni Srbiji, je general Felber poslal iz Šumadije

v Niš 7. SS-divizijo »Prinz Eugen«, da bi obranila ta prostor in vzpostavila stik z armadno skupino E. Ker je sovražnik s tem ogrozil osvoboditev Beograda, je maršal Tito ukazal 13. korpusu, naj čimprej osvobodi Niš. 7. oktobra so zastopniki III. ukrajinskega fronta, II. bolgarske armade in 13. korpusa NOVJ napravili načrt za osvoboditev Niša. Že drugi dan so začeli ofenzivo in 11. oktobra osvobodili Leskovac, 14. pa Niš ter tako Nemcem dokončno onemogočili umik iz Grčije po moravski dolini in jim je ostala le še pot po dolini Vardarja in Ibra.

V takih razmerah je vrhovni poveljnik za jugovzhod hotel organizirati nadaljnji odpor v širšem prostoru Beograda in tako dobiti čas, da bi se armadna skupina E zbrala v prostoru Kragujevca in napravila preboj proti Beogradu. Tako bi skrajšal in utrdil fronto od Donave po dolini V. Morave, preko spodnjega toka Z. Morave, Sandžaka in Crne

gore do Jadranskega morja. V okviru tega načrta je general Felber moral še naprej braniti prostor južno od Beograda, vse do prihoda tistih enot, ki so se umikale iz vzhodne Srbije, in do spojitve s silami armadne skupine E, ki so bile na mostobranu Kraljevo—Kragujevac (54. arm. zbor). Sredi oktobra so od Skopja preko Uroševca proti Kosovski Mitrovići začeli prihajati iz Grčije prvi oddelki von Löhrove vojske.

Da bi onemogočila izvedbo teh načrtov, sta I. armadna skupina NOVJ in 4. mehanizirani korpus Rdeče armade začela beograjsko operacijo. Za obrambo Beograda je imel sovražnik tri obrambne črte: prvo na Avali z naslonom na Donavo in Savo, drugo v starih mestnih utrdbah, tretja pa je obsegala vse velike zgradbe sredi mesta ter železniško postajo. Ker je sam položaj mesta onemogočal njegovo obkolitev, je maršal Tito sklenil, da ga napade frontalno. Glavni napad naj bi šel v smeri Banjički Vis—Avtokomanda—Slavija—Nemanjina ulica—Savski most. Na ta način bi naj sovražnika razdvojili in ločeno uničili. Do 12. oktobra je 4. mehanizirani korpus osvobodil Topolo in Mladenovac, v noči na 14. oktober pa še Avalo, ta dan je bil osvobojen tudi Obrenovac. Napad na Beograd so 14. oktobra začele štiri kolone. Prva je bila 12. korpus, ki je prodiral v smeri Banovo Brdo—železniška postaja—savsko pristanišče, druga kolona je bila 6. divizija, ki je napadala v smeri Topčider—vojaška bolnica—Gornji grad, v tretji je bila 1. proletarska divizija, ki je napadala v smeri Banjica—Dedinje—Kalemegdan, četrta kolona — 5. divizija — je prodirala v smeri Bulevar Revolucije—ulica Cara Dušana—Donji grad. Boji so bili zelo hudi, ker so se Nemci branili do zadnjih meja svojih moči. Njihova 1. planinska divizija je trikrat zaman poskušala prodreti iz Smedereva proti Beogradu. Po petih dneh hudih bojev je bil sovražnik zbit na tretjo obrambno črto: železniška postaja—hotel »Moskva«—palača »Albanija«—Kalemegdan. Zadnji boji so bili okoli univerze, posebno v zgradbi Uprave grada Beograda, ki so jo morali borci požgati in porušiti. Ponoči na 20. oktober se je sovražnik začel umikati čez Savo. Zjutraj je 3. brigada 1. proletarske divizije zavzela Kalemegdan, 4. mehanizirani korpus pa je po uspešnih bojih ob Savi zavzel savski most.

Nemci so po umiku čez Savo poskusili organizirati obrambo na njenem levem bregu, naslanjajoč se na Zemun in Bežanisko Koso. To pa jim ni uspelo, ker so jim bile enote 6. proletarske divizije in 4. mehaniziranega korpusa takoj za petami. Že 21. oktobra zju-

traj so bili izgnani iz Zemuna in so se umaknili proti Stari Pazovi.

Tako je bila ob osvoboditvi Beograda osvobojena že vsa Srbija, razen Kosova in Metohije in doline Z. Morave od Kraljeva proti zahodu. Ker Nemci niso mogli vzpostaviti fronte v prostoru Beograda, je Hitler ukazal, naj armadna skupina E organizira novo fronto na levem bregu Drine in jo zveže s sremsko fronto.

Armadna skupina E se je ta čas umikala čez Črno goro, Kosovo in Metohijo in Sandžak proti zahodni Srbiji. Tu se je morala braniti na dveh straneh: pred 13. korpusom NOVJ in II. bolgarski armadi na vzhodu in v prostoru Kraljevo—Kragujevac na severu. Boji so prenehali šele proti koncu leta, ko se je armadna skupina E umaknila na levi breg Drine. Tedaj je Vrhovni štab NOVJ ukinil 13. in 14. korpus ali tako imenovano II. armadno skupino in iz petih divizij (25., 25., 45., 17. in 28.) ustanovil Južno operativno skupino divizij. Dobila je nalogo, naj odide na levi breg Drine in prodira v smeri Zvornik—Tuzla—Doboj in pri Brčkem zapre pot armadni skupini E. Divizije so se res druga za drugo do konca decembra premestile na levi breg Drine in se tam tesno zvezale s 3. korpusom NOVJ.

Tako je Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije do konca leta 1944 popolnoma osvobodila Srbijo.

Osvoboditev Makedonije. 25. avgusta 1944 so v Makedoniji ustanovili prvo makedonsko divizijo — 41. divizijo. Proti nji je bila cela bolgarska V. okupacijska armada, ki so jo Bolgari tudi po umiku svoje vojske iz Srbije držali še naprej v Makedoniji, na katero je še kar naprej računala tedanja bolgarska vlada. Ko pa je 9. septembra prišla na oblast vlada Domovinske fronte, so bile bolgarske sile v Makedoniji pred odločitvijo: ali skupaj z Narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije ali pa v nemško ujetništvo. Konec avgusta 1944 je Vrhovni štab NOVJ ukazal svojim enotam v Makedoniji, naj dobijo stik z bolgarskimi enotami in skupaj začno boj proti Nemcem. Toda bolgarski oficirji so se raje sporazumeli z nemškim generalom Scheuerleinom, ki ga je von Löhr konec avgusta 1944 postavil za komandanta Makedonije. Od vseh bolgarskih enot v Makedoniji se je le prilepska posadka priključila 41. makedonski diviziji. Nemci pa so razorožili glavnino V. bolgarske armade in le 17. diviziji se je zaradi slabe budnosti partizanskih enot in odsotnosti nemške vojske v bregalniški in strumiški dolini posrečil nemoten umik v Bolgarijo.

Po kapitulaciji Bolgarije je Vardarska Makedonija prišla v roke Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Pritok novih borcev, zaplenjeno orožje in večje osvobojeno ozemlje so omogočili ustanovitev novih divizij — 42., 48., 49., 50., 51. in Kumanovske divizije.

Novo ustanovljene makedonske divizije so se bojevale predvsem z desno pobočnico in zaščitnico armadne skupine E. Von Löhr je že v začetku septembra poslal eno divizijo v smeri Solun—Djevdjelija—Veles, sredi meseca pa še drugo v smeri Dojran—Strumica—Štip, da bi zavaroval desni bok armadne skupine E. Ker so bile partizanske sile šibkejše od nemških, je Glavni štab Makedonije sklenil, da se ne bo spuščal v frontalne boje, temveč z napadi na prometne naprave oviral nemški umik iz Grčije. Res so bili septembra na nekaterih mestih hudi boji, ki pa niso mogli preprečiti prehoda nekaterih najboljših nemških enot iz Grčije v južno Srbijo. Von Löhru je zaradi neaktivnosti nove bolgarske vojske, ki so jo ravno tedaj reorganizirali, uspelo, da je konec septembra in v začetku oktobra pospešil umik svoje vojske proti severu. Tako se je ta čas ogromna vojska z vsemi mogočimi prometnimi sredstvi valila preko Makedonije. Bilo je okrog 350.000 vojakov, združenih v 68. arm. zboru (iz Aten), 91. gorskem arm. zboru (iz Soluna), 22. gorskem arm. zboru (iz Janjine), v komandi Vzhodnega Egeja in komandi posadk na Kreti — vsega skupaj sedem divizij in osem samostojnih trdnjavijskih brigad, medtem ko se je 21. gorski arm. zbor (iz Tirane) z dvema divizijama umikal čez Črno goro.

Sredi oktobra so vseh sedem makedonskih divizij združili v tri korpuse — 15., 16. in Bregalniško-strumiški. Po tej reorganizaciji in uspešno zaključenih pogajanjih z novo bolgarsko vlado o udeležbi bolgarske vojske v boju proti Nemcem je Glavni štab Makedonije sklenil začeti operacije za dokončno osvoboditev Makedonije. 15. in 16. korpusu je ukazal, naj operirata v Pelagoniji in vardarski dolini, Bregalniško-strumiškemu pa, naj skupaj z bolgarsko I. in IV. armado osvobodi vzhodno Makedonijo (med Vardarjem in bolgarsko mejo).

Ko sta se Bregalniško-strumiški korpus in I. bolgarska armada zbrala v krivoreškem prostoru, sta ogrozila vardarsko-ibarsko pot, ki so ji Nemci posvečali posebno pozornost. Tu je mesec dni besnela huda bitka in Nemci so bili že skoraj obkoljeni v Stracinu in Kumanovu, a so se zaradi počasnega napada bolgarske vojske umaknili v Skopje. Hudi boji so bili tudi ob Bregalnici, posebno za Štip, ki so ga naši osvobodili 8. novembra. Prve dni novembra so bili tudi boji za Strumico, ki so jo osvobodili 5. novembra.

15. korpus je 29. oktobra začel osvobajati Pelagonijo z napadom na Prilep, ki ga je osvobodil šele po tretjem napadu v noči na 2. november, čez dva dni je njegova 49. divizija osvobodila Bitolj, ker so se Nemci umaknili v Ohrid. Nemške sile, ki so se umaknile iz Prilepa in Bitolja, so se ustavile v Ohridu, da bi ga branile. Postal je pomemben za umik tistih enot, ki so zaradi napadov na Prilep in Bitolj morale zaviti proti Albaniji. Ohrid sta 7. novembra napadli 48. in 49. di-

Tanki IV. armade prodirajo proti Trstu

vizija in ga drugi dan osvobodili. Ta dan je 42. divizija 16. korpusa napadla Veles, iz katerega so se Nemci umaknili v Skopje. Tako je bilo 11. novembra Skopje zadnja nemška postojanka v Makedoniji. Večino sil za obrambo mesta so imeli na desnem bregu Vardarja in v južnem delu mesta. Posebno utrjeno je bilo učiteljšiše, železniška postaja, oficirski dom, banka, banovina in osnovna šola »Car Dušan«. Napadli bi naj 42. in 50. divizija; ker pa se je zadnja prepočasi bližala mestu, je štab 16. korpusa poslal v napad samo 42. divizijo. Ta je 13. novembra po kratkih uličnih bojih na desnem bregu Vardarja pregnala Nemce proti Kačaniku, dalj časa so se upirali v oficirskem domu in banki, najdalje pa v učiteljšiču, od koder so se umaknili šele 14. novembra popoldne.

Ko se je 16. korpus pripravljaj za napad na Skopje, je 15. korpus dobil nalogo, naj očisti prostor Kičevo — Gostivar oboroženih balistov. To sta izvedli 48. in 41. divizija in osvobodili najprej Kičevo (15. novembra), nato pa še Gostivar (18. novembra) in Tetovo (19. novembra).

Tako je narodnoosvobodilna vojska do druge polovice novembra povsem osvobodila vso Makedonijo.

Osvoboditev Črne gore. Po durmitorski operaciji proti 1. in 2. korpusu avgusta 1944 so Nemci v Črni gori ostali v defenzivi in se zadovoljili le s tem, da so držali prometne zveze in večja mesta ter ohranili stik med 5. SS-gorskim arm. zborom v južni Dalmaciji in 21. gorskim arm. zborom v Albaniji.

Ko so enote 1. gorske divizije in 7. SS-divizije odšle v Srbijo, je 3. divizija NOVJ avgusta osvobodila Kolašin, kar je Nemce iznenadilo. Zbrali so sile in jo napadli, a se je umaknila na Bjelasico in sredi septembra znova osvobodila Kolašin in še Andrijevico. 29. hercegovaška divizija pa je v noči na 2. september osvobodila Avtovac in Gacko, nato pa je težišče napadov prenesla v severno Hercegovino.

Sredi septembra sta se v osvobojeni del Črne gore zabila dva sovražnikova klina — prvi v dolini Zete do Nikšiča, drugi pa ob srednji Morači do Mateševa. Zato je štab 2. korpusa sklenil napasti in uničiti obe postojanki. Toda sovražnik je v noči na 18. september sam izpraznil celo Nikšič, v noči na 7. oktober pa še Mateševo.

Ker je bilo na jadranski obali med ustjem Neretve in Bojane nekaj močnih sovražnih postojank, je Vrhovni štab NOVJ ukazal 2. korpusu, naj osvobodi to področje. Štab korpusa je za to določil Primorsko operativno skupino, štabu 29. hercegovaške divizije

pa je ukazal, naj težišče napadov prenese v južno Hercegovino. Najprej je napadla Bileče, ki je sovražniku služilo za zavarovanje Trebinja in Dubrovnika, in je bilo zato močno utrjeno. Boji zanj so trajali od 25. septembra do 2. oktobra, ko so borci v boju na nož uničili več kot polovico posadke in osvobodili mesto. Nato je korpus napadel Trebinje. Nemški komandant mesta je v boju požgal vojašnice in se s posadko umaknil proti Dubrovniku. Z osvoboditvijo Trebinja 8. oktobra je bila odprta smer proti jadranski obali in je Vrhovni štab NOVJ ukazal korpusu, naj skupaj s 26. divizijo 8. korpusa osvobodi Dubrovnik in Črnogorsko Primorje z zaledjem. Res je bil 18. oktobra osvobojen Dubrovnik, deset dni nato Hercegnovi, v večdnevih hudih bojih od 6. do 12. novembra Cetinje, od 21. do 26. novembra pa še Budva, Bar in Ulcinj.

V tem času se je preko Črne gore umikal 21. gorski arm. zbor iz Albanije. Glavna smer umika je bila Podgorica—Danilovgrad—Nikšič—Mostar in 181. divizija bi mu morala zavarovati umik. 2. udarni korpus je dobil nalogo, naj ovira umik in sredi novembra je njegova Primorska operativna skupina pri Danilovgradu nekaj dni zadrževala 181. divizijo v predhodnici in spravila 21. gorski arm. zbor v težak položaj. Njegova glavnina je bila zbrana v prostoru Danilovgrad—Podgorica—Skadar, kjer sta jo obkoljevali 5. in 6. albanska divizija. Zato je 22. novembra priletel von Löhr iz Sarajeva v Podgorico, proučil položaj in spremenil smer umika. Nato se je sovražnik umikal v smeri Podgorica—Kolašin—Prijeplje, a je moral vzdržati še nekaj močnih napadov 3. divizije na mostobranu pri Biočah in na Vjetarniku.

Konec novembra so enote 2. udarnega korpusa začele poslednji napad na preostale sovražne postojanke v Črni gori. 9. decembra so osvobodile Danilovgrad, 16. Spuž, 18. Podgorico, ki je bila že do temeljev porušena, 29. pa še Kolašin. Do 10. januarja so osvobodile še Prijepolje in Priboj.

Osvoboditev Dalmacije. V strahu pred zavezniškim izkrcanjem na dalmatinski obali so Nemci držali v Dalmaciji močne sile — 5. SS-gorski arm. zbor in 15. gorski arm. zbor — čeprav jim jih je primanjkovalo v Srbiji in Makedoniji. Nasproti njim so stale enote 8. korpusa NOVJ.

Po avgustovskih dogodkih v Romuniji in Bolgariji je Vrhovni štab NOVJ dal 8. korpusu navodila, naj začne ofenzivni pohod proti sovražnim postojankam v Dalmaciji, silam v notranjosti Dalmacije (9., 19. in 20. divizija), da naj uničujejo postojanke na kop-

nem in presekajo prometne zveze, ki vodijo na obalo, 26. divizija pa naj operira na otokih in se nato izkrca na obalo.

Po povelju Vrhovnega štaba NOVJ se je bilo treba najprej izkrcati na otok Brač, omajati sistem nemške obrambe in nato osvoboditi druge otoke. To je v noči na 12. september storila 26. dalmatinska divizija, ki je v naslednjih dneh osvobodila še Korčulo in Pelješac, medtem ko je Mljet osvobodil domači partizanski odred. Nato je sledila osvoboditev Šolte, Drvenika in Hvara (od 21. do 23. septembra) in s tem je bila zaključena osvoboditev dalmatinskih otokov.

Ker je bil v začetku oktobra armadni skupini E onemogočen umik po vardarsko-moravski dolini, je Vrhovni štab NOVJ računal, da se bo del njenih sil umikal preko Črne gore in južnega Primorja v Bosno. Zato je ukazal 8. korpusu, naj preseka vse prometne zveze med Dalmacijo in Bosno, 29. hercegovaška divizija pa naj s pomočjo dveh brigad 26. dalmatinske divizije osvobodi Dubrovnik.

Ko se je 8. korpus pripravljal na to operacijo, je Hitler sprejel predlog komandanta II. tankovske armade, da se njegove sile umaknejo z obale. Komandant armade general De Angelis je namreč sklenil napraviti novo fronto na Dinari z glavnima postojan-

kama v Mostarju in Kninu. Toda še preden je v njih zbral ustrezne sile, jih je 8. korpus že zdesetkoval. Najprej je 26. divizija v tridnevnem boju osvobodila Ston, 29. hercegovaška divizija pa isti dan Dubrovnik.

Nato je prišla na vrsto osvoboditev srednje Dalmacije. 26. divizija se je v noči na 19. oktober izkrcala med Makarsko in Splitom in v treh dneh osvobodila Omiš in Makarsko, do 24. oktobra je prišla pred Klis in se zvezala z 20. divizijo, ki je bila določena, da napada s severozahodne strani. Tako je bila ta dan vzpostavljena zvezana fronta pred Sinjem in Splitom. Ko je sovražnik videl, da mu je po padcu Sinja 25. oktobra zvečer odrezana pot za nemoten umik, je ponoči sam izpraznil Split. Z osvoboditvijo Splita in velikega prostora v srednji Dalmaciji je bila ustvarjena dobra osnova za osvoboditev severne Dalmacije.

V severni Dalmaciji je bilo treba najprej osvoboditi Benkovac, ki je bil pomemben za nadaljevanje operacij v dveh smereh — proti zahodu (Velebitskemu Kanalu) in proti vzhodu (prometnim zvezam med severno Dalmacijo in Liko). Osvobodila ga je 19. divizija, ki je uspela šele v tretjem napadu 7. oktobra, 30. oktobra je osvobodila še Zadar. Nato je 26. divizija napadla in osvobodila Šibenik 3. novembra, ko so Nemci poto-

Osvoboditev Ljubljane 9. maja 1945

pili ladje in vrgli v zrak večji del pristaniških naprav. Umaknili so se proti Drnišu, a so bili na poti popolnoma uničeni, drniška posadka pa se je drugi dan sama umaknila iz mesta. Tako so bili ustvarjeni zadnji pogoji za zadnje boje v Dalmaciji — za kninsko operacijo. V tem času je 20. divizija osvobodila cetinsko dolino, 9. divizija pa Duvno.

Knin je bil za sovražnika pomembna postojanka na delu novo osnovane fronte med severnimi obronki Dinare in reko Zrmanjo. V prostoru okrog Knina je zbral okoli 12.500 vojakov, da bi 8. korpusu onemogočil prodiranje proti severu (v Liko in Banijo) in vzhodu (v Bosansko Krajino) in združitve z 11. in 4. korpusom. Boji za osvoboditev Knina so trajali od 26. novembra do 4. decembra. Po petih dneh hudih bojov je 8. korpus stisnil sovražnika na prostor v obliki 8 km dolge in 14 km široke elipse. Sovražnik je hotel na vsak način odbiti napad in obdržati prost prehod za umik proti Gračcu. 1. decembra je korpus začel splošni napad, da bi z 20. in 26. divizijo razdvojil in uničil sovražne sile na levem bregu Krke in da bi jim z 19. divizijo na desnem bregu onemogočil umik. Po dveh dneh srditih bojov se je sovražnik 3. decembra umaknil iz mesta. V naglici je pri železniški postaji pustil v predoru, kjer je uničil svoje skladišče streliva, 500 svojih ranjencev, ki jih enote 8. korpusa zaradi ognja in eksplozij niso mogle več rešiti.

S kninsko operacijo je bila končana osvoboditev Dalmacije.

II. USTANOVITEV IN USTALITEV FRONTE V JUGOSLAVIJI

Za konec leta 1944 je značilen kratek zastoj pri prodiranju armad protihitlerjevske koalicije. Konec septembra so se zavezniki ustavili na »gotški črti« med Florenco in Bologno in iz proglasa maršala Aleksandra italijanskim partizanom v začetku novembra, naj prenehajo z večjimi napadi, se je dalo razbrati, da zavezniki ne nameravajo pozimi napraviti nobene večje ofenzive. Na zahodni fronti pa so Nemci sredi decembra celo napravili močno ofenzivo v Ardenih.

V Jugoslaviji se je po osvoboditvi Srbije, Makedonije, Črne gore in Dalmacije ustvarila prava fronta, ki je ob Novem letu 1945 tekla od madžarske meje po Dravi in dalje po Donavi do Vukovarja, od koder je zahodno od Šida stekla na Savo in Drino do njenega zgornjega toka. Od tu je šla čez Hercegovino na planine Vranico, Radušo, Mosor in Staretino ter preko Knina in Karlobaga na Jadransko morje.

Fronto ob Dravi in Donavi do Vukovarja je od srede decembra držal 12. korpus NOVJ (Bačko in Baranjo so že sredi novembra osvobodili deli 52. sovjetskega korpusa in 51. divizija NOVJ), ki je 1. januarja 1945 postal *III. armada*. Ta je za štab dobila dotedanji Glavni štab NOV Vojvodine. Imela je tri divizije: 16., 36. in 51., ki so se do srede januarja premestile na desni breg Drave (na levem bregu sta ostali 11. in 12. bolgarska pehotna divizija) in pri Virovitici ustvarile mostobran. Zadnjih deset dni v januarju so si zaman prizadevale, da bi ga razširile.

Nasproti *III. armadi* je stal nemški 91. gorski arm. zbor s tremi divizijami, ki je v času priprav na veliko ofenzivo armadne skupine »Jug« v Madžarski potisnil *III. armado* nazaj na levi breg Drave. Imel je nalogo, da v začetku ofenzive prekorači Dravo in se nato vključi v južno udarno skupino, ki bo prodirala iz prostora Kapošvar. Štab arm. zbora je za prehod preko Drave določil odsek D. Miholjac-Valpovo. Napad je začel v noči na 6. marec. Dve diviziji sta prekoračili Dravo pri D. Miholjcu nasproti *I. bolgarski armadi*, ena pa pri Valpovem, nasproti *III. jugoslovanski armadi*, medtem ko dveh divizij zaradi poslabšanja razmer okrog Mostarja in v Slavoniji niso mogli uporabiti. Pri Valpovem je sovražnik na levem bregu Drave napravil mostobran v dolžini 7 km in širini 8 km, ki ga je po zlomu ofenzive v Madžarski spet izgubil. Tako je vse do srede aprila ostala fronta na Dravi. Okrog 10. aprila je 91. gorski arm. zbor odšel v Karlovac, fronto ob Dravi pa je prevzel 4. arm. zbor.

Fronto v Sremu od Vukovarja do izliva Drine v Savo je držal 1. proletarski korpus NOVJ, ki so ga 1. januarja 1945 reorganizirali v *I. armado*. Tedaj je imela pet divizij: 1. in 6. proletarsko ter 5., 11. in 21. divizijo. Na drugi strani je bil sprva 68. nemški arm. zbor, ki je že v prvi polovici decembra odšel na Madžarsko in ga je zamenjal 34. arm. zbor. Ko so sprednji deli *I. armade* v prvi polovici januarja 1945 že ogrožali železnico Vinkovci—Brčko, jih je ta v hudih bojih 17. in 18. januarja odrinil nazaj na črto Mohovo—Šid—Batrovci, ki je ostala vse do aprila.

Fronto ob Drini je držala Južna operativna skupina divizij (23., 25., 45., 17. in 28.), ki je do konca decembra prišla iz Srbije v vzhodno Bosno in imela svoj štab v Tuzli. 1. januarja 1945 so jo preimenovali v *II. armado* in ji je bil podrejen tudi 3. korpus, ki je že prej operiral v širšem prostoru Tuzle. Imela je nalogo, da razširi osvobojeno ozem-

lje v vzhodni Bosni, preseka prometne zveze v dolini Drine in nato prenese težišče svojih napadov v dolino reke Bosne. Do aprila se je stalno bojevala okrog Vlasenice in Bijeljine.

V Hercegovini ni bilo neke povezane bojne črte kot ob Dravi in v Sremu. Tu je sovražnik držal le nekaj postojank, med njimi najvažnejšo Mostar. Ta je z oporiščema Široki Brijeg in Nevesinje zapiral smeri, iz katerih bi naše sile iz Hercegovine in južne Dalmacije lahko ogrožale levo krilo armadne skupine E. Konec januarja je sovražnik začel iz njega delati ofenzivne izpade proti Ljubuškem in Čapljini ter Metkoviću. Zato je Vrhovni štab NOVJ 30. januarja ukazal štabu 8. korpusa, pod katerega je prišla tudi 29. hercegovaška divizija, naj se iz prostora Knin—Zadar—Šibenik premesti v prostor Vrgorac—Imotski in osvobodi preostali del Hercegovine, nato pa se naj usmeri proti severozahodu, da osvobodi Liko. Štab korpusa je poslal v Hercegovino dve diviziji in dve brigadi in 6. februarja z napadom na Široki Brijeg začel boje za osvoboditev Mostarja. Ko je drugi dan oporišče Široki Brijeg padlo, je korpus zasedel položaje severno, zahodno in južno od Mostarja. Komandant 9. ustaško-domobranske divizije je že hotel umakniti svoje enote proti Sarajevu, a so Nemci to onemogočili in ga odstavili, iz Sarajeva pa poslali še okrepljeni polk. 13. februarja zjutraj so štiri divizije 8. korpusa začele napadati Mostar. Uspelo jim je preprečiti porušenje mostov in drugi dan zvečer osvoboditi mesto. Sovražnik se je umaknil v Sarajevo.

Tako so vse tri armade in 8. korpus NOVJ do konca marca ustanovile in ustalile fronto, ki je tekla od Barča na Dravi po reki Dravi in Donavi do Vukovarja, skozi Srem (vzhodno od vasi Tovarnik in zahodno od Šida), skozi vzhodno Bosno, čez Sarajevo in Banjaluko, po zgornjem toku Une, južno od Dolnjega Lapca in Gospiča do Karlobaga. Rovi so bili samo v Sremu, južno od Save pa je bil le sistem samostojnih postojank na prometnih vozlih. Glede na fronto v Madžarski je bila sremska fronta preveč izbočena. Toda Nemci so jo držali zato, da bi zapirali savsko smer in zaradi pomembnosti Broda, preko katerega se je z jugovzhoda po dolini reke Bosne umikala von Löhrova vojska. S postojankami Banjaluka, Bihać, Gospić in Karlovac pa so bočno zavarovali savsko smer.

V začetku aprila je v Sloveniji nastala fronta na reki Muri in v Medjimurju. 23. marca je III. ukrajinski front začel ofenzivo med Blatnim in Velenckim jezerom, drugi dan pa še II. ukrajinski front med Velenc-

kim jezerom in Estergomom. Nemška in madžarska vojska sta se umikali in se 28. marca ustavili na Nežiderskem jezeru, na zadnji obrambni črti pred Dunajem. Napad na jugu je potisnil sovražnika s petrolejskega polja pri Veliki Kaniži in iz Prekmurja. Tako je od 1. aprila dalje tekla fronta po Muri od Radgone do Kotoribe in dalje po Dravi. 5. aprila sta jo Rdeča armada in bolgarska vojska premaknili v Medjimurje na črto Razkrižje—Gomila—Sv. Bolfenk na Kogu — Središče na Dravi. Isti dan je neka enota Rdeče armade prodrla na desni breg Mure in pri Veržeju ustvarila mostobran, ki pa ga je nemška vojska v treh dneh popolnoma uničila. Ta fronta je ostala vse do kapitulacije nemške vojske, ker je Rdeča armada prodirala predvsem proti Dunaju.

III. OSVOBODITEV HRVATSKE, BOSNE IN SLOVENIJE

Pozimi in spomladi 1945 so bile politične razmere za protihitlerjevsko koalicijo zelo ugodne. Bila je še enotna in je na jaltški konferenci konec januarja naznanila bližnji začetek svoje poslednje ofenzive, ki naj privede do brezpogojne vdaje nemških oboroženih sil. Zanj so bile ugodne tudi vojaške razmere. Na vzhodni fronti je Rdeča armada pozimi osvobodila Poljsko in dosegla črto Odra—Slovaške planine—Estergom—Blatno jezero—Drava. Na zahodni fronti so zavezniki dosegli reko Reno in na njej napravili nekaj mostobranov z namenom, da najprej zavzamejo Porurje in nato napravijo splošno

Osvoboditev Kranja 9. maja 1945

ofenzivo proti Berlinu. Na italijanski fronti so zavezniki izkoristili zimsko zatišje in se pripravili na veliko spomladansko ofenzivo na »gotško črto«.

Na splošno ofenzivo se je pripravljala tudi Jugoslovanska armada, kot se je od 1. marca 1945 dalje imenovala narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije. O vskladitvi zaključnih operacij med Rdečo armado, Jugoslovansko armado in vojskami zahodnih zaveznikov so se dogovorili februarja 1945 na sestankih v Beogradu maršali Tolbuhin, Josip Broz-Tito in Aleksander.

Vrhovni komandant Jugoslovanske armade maršal Tito je v zaključnih operacijah hotel doseči dva namena: osvoboditi jugoslovanske narode na vsem njihovem etničnem ozemlju in obkoliti ter uničiti glavnino armadne skupine E v prostoru Trst—Celovec—Maribor—Zagreb. Osnovna zamisel njegovega operativnega načrta je bila, z zbranimi silami in sredstvi prebiti sovražno fronto v Podravini, Sremu in Liki in nato prodirati po jadranski obali in ob Dravi v obliki klešč, ki se naj sklenejo na Karavankah in tako obkolijo sovražnikovo vojsko z Balkana.

Izvedbo te naloge je maršal Tito zaupal štirim armadam: *III. armadi ob Dravi, I. armadi v Sremu, II. armadi v vzhodni Bosni*, v katero se naj po osvobojenju Sarajeva vključi Sarajevska operativna skupina 2. (5., 29. in 37. div.) in 5. korpusa (4. in 10. div.) in *IV. armadi v severni Dalmaciji*.

Nasproti njim je stala von Löhrova armadna skupina E. Von Löhr je 23. marca dobil še naslov vrhovnega poveljnika za Jugovzhod (armadno skupino F so ta dan ukinitili). Imela je 7 arm. zborov (15. kozaški med Virovitico in D. Miholjcem, 91. gorski med D. Miholjcem in Vukovarjem, 34. med Vinkovci in Brčkim, 21. gorski v Bosni, 15. gorski med Kostajnico in Karlobagom, 69. rezervni v Zagrebu, od 25. aprila še 97. v Istri in Slovenskem Primorju s 15 divizijami (brez ustaško-domobrantskih, četniških in nedičevskih). Komandant zaledja armadne skupine E je 25. aprila postal general policije in SS-oddelkov Erwin Rösener, ki je imel pod seboj policijske polke in eno SS-divizijo.

Osvoboditev Like in Hrvaškega Primorja. Skladno z dogovorom med maršalom Titom in maršalom Aleksandrom bi naj pohod začelo južno krilo Jugoslovanske armade in sicer pred 30. marcem v dolini reke Une proti Liki in Gorskemu Kotarju, da bi navezalo nase sile 97. arm. zbora v Istri in Slovenskem Primorju in tako olajšalo zavezniško ofenzivo v Italiji. Tako je IV. armada 20. marca začela ofenzivo in že prvi dan pre-

bila sovražno fronto na odseku D. Lapac—Udbina, drugi dan je osvobodila vzhodno Liko in se na Krbavskem polju sešla z enotami 4. korpusa JA, ki je prodiral s severa. 22. marca je začela napadati Bihać. Ker bi njegov padec odprl vrata proti Zagrebu, je von Löhr poslal sem eno divizijo z dravske fronte, ki pa je prišla prepozno. 28. marca je bil Bihać osvobojen. Ker je von Löhr menil, da bo IV. armada prodirala proti Karlovcu, je poslal tja 91. gorski arm. zbor z dravske fronte. Toda IV. armada se je usmerila proti zahodni Liki in Hrvatskemu Primorju. V prvem naletu 4. aprila je prebila sovražno fronto med Leščami in obalo, razbila dve sovražni diviziji in osvobodila Perušić, Gospić in Karlobag, drugi dan pa še otok Pag, 9. aprila je osvobodila Senj, drugi dan Ogulin, 14. aprila Novi, drugi dan Crikvenico in uspešno končala prvi del svoje ofenzive. Začela se je pripravljati na osvoboditev Istre in Slovenskega Primorja.

Osvoboditev Sarajeva. Ko je IV. armada osvobajala Liko in Hrvatsko Primorje, je II. armada 5. aprila zjutraj začela ofenzivo v vzhodni Bosni. Imela je nalogo, naj prodira v smeri Doboja—Banja Luka—B. Novi—Karlovac. V tem času pa je tudi Sarajevska operativna skupina začela ofenzivo za osvoboditev Sarajeva. To mesto je imelo velik pomen za umik armadne skupine E z Balkana, a ga je izgubilo po padcu Mostarja. Vrhovni poveljnik za Jugovzhod je predlagal, naj nemška vojska zapusti mesto, a je Hitler to odbil in zahteval, naj ga branijo za vsako ceno. Popustil je šele po neuspeli ofenzivi na Madžarskem. Toda to dovoljenje za umik je prišlo v zelo neugodnem času, ko so 2., 3. in 5. korpus JA spravili nemški 21. gorski arm. zbor v zelo težak položaj, na sever so tudi morali poslati okrog 3000 ranjencev in ogromne količine vojaškega blaga. Zato je 21. gorski arm. zbor še naprej branil Sarajevo.

Generalštab JA je že v začetku marca ukazal vsem trem korpusom, naj se usmerijo k izhodiščnim položajem za napad na mesto. Za vsklajevanje njihovih operacij je postavil skupni operacijski štab, ki je določil, da 3. korpus napade z vzhoda in severovzhoda, 2. z jugovzhoda in juga in 5. s severa. Napad se je začel 29. marca in kmalu sta bila osvobojena Dobjoj in Kakanj. Močan pritisk vseh treh korpusov, posebno na Podromaniji, Ivan Sedlu in pri Varešu, je sovražnika prisilil k umiku. Po 4. aprilu so se korpusi bojevali le s sovražnikovo zaščitnico, medtem ko se je glavnina umaknila proti severu. Sarajevo so osvobodili 6. aprila, 12. aprila so osvobodili še Zenico.

Toda 21. gorski arm. zbor še ni bil izven nevarnosti. II. armada je namreč tedaj začela prodirati iz vzhodne Bosne in je v Dobroju naletela na njegov mostobran na Bosni in Spreči. Ker ga dve diviziji nista mogli uničiti, so 15. aprila začele napadati tri divizije. Po dveh dneh hudih bojov so osvobodile mesto. 21. gorski arm. zbor se je umikal dalje po dolini Bosne proti Brodu.

Preboj sremske fronte. Ko je IV. armada osvobajala Liko in Hrvatsko Primorje, II. pa Sarajevo in dolino reke Bosne, sta se I. in III. armada pripravljali, da prebijeta sovražnikovo bojno črto. Ker je bila sremska fronta dobro zvezana in utrjena, bi frontalni napad zahteval velike žrtve. Zato je generalštab JA sklenil poslati skozi bojno črto le nekaj divizij, z drugimi pa pritisniti na krilih. Preboj sremske fronte se je začel z izkrcanjem 5. brigade 21. divizije na desnem bregu Donave v noči na 12. april. Brigada je napravila mostobran, nato pa je pet divizij I. armade ob topniškem ognju in bombardiranju navalilo na sovražnika na šest kilometrov širokem odseku južno od vasi Mohovo na desnem bregu Donave. Prvi dan je bil osvobojen Vukovar, drugi dan pa še Vinkovci.

Isti dan, ko je šla v ofenzivo I. armada, so se tudi vse tri divizije III. armade pri Gatskem Ridu, Nardu in Dalju izkreale na desnem bregu Drave in v treh dneh osvobodile Osijek, Našice in D. Miholjac.

34. arm. zbor se je pred armadama umikal proti zahodu in se ustavil na črti Viljevo—Gorjani—Djakovo—Jaruge, da bi zavaroval umik 21. gorskega arm. zbora iz doline reke Bosne na levi breg Save pri Brodu. Na tej črti se je upiral celih osem dni, dokler se ni 20. aprila umaknila iz doline reke Bosne zadnja nemška enota — 964. trdnjavska brigada, ki je do zadnjega branila Bosanski Brod. Tako so se šele 21. aprila končali hudi boji med Djakovim — Sl. Požego — Sl. Brodom in Savo in v njih je I. armada osvobodila Djakovo (16. aprila), Pleternico, Sl. Brod (20. aprila) in Sl. Požego (21. aprila). III. armada pa je ta čas prodirala proti Podravske Slatini in jo 20. aprila zvečer osvobodila, nato je začela napadati Virovitico, ki jo je osvobodila šele 25. aprila po štirih dnevih hudih bojov.

Osvoboditev Istre in Slovenskega Primorja. V drugi polovici aprila je IV. armada že stala pred staro jugoslovansko-italijansko državno mejo, ki je bila že od prej dobro utrjena in so jo Nemci še izpopolnili (»In-

grid-Stellung«). Tekla je od Sušaka po Rečini in preko Klane na Snežnik. Sprva jo je branila le 237. nemška divizija, četniki in nedičevci, pozneje pa se je na njej znašel skoraj ves 97. arm. zbor, ki je do 25. aprila spadal v armadno skupino C v Italiji, nato pa v armadno skupino E.

20. aprila je štab armade prejel od generalštaba depešo:

»Splošni položaj nujno zahteva, da hitreje prodirate proti Trstu. Zato 29. divizijo znova postavljamo pod vaše poveljstvo...»

Slovenec smo ukazali, naj 9. korpus usmerijo proti jugu in Trstu in da gibljivejše dele pošljejo v rajon Trsta, da bi lahko čimprej vdrli v mesto.

Vi z vaše strani pošljite lahke dele v rajon Trsta, da bi tudi oni lahko vsak trenutek vdrli v mesto.«

Toda sovražnik je ustavil armado pred Klano. V prvi bitki 21. in 22. aprila 13. divizija ni mogla osvoboditi Klane in prebiti sovražne bojne črte. Zato je štab armade sklenil okrepiti krila in prodreti dalje proti Trstu. Toda to se ni dalo izvesti, ker sta krili (20. in 9. div.) preveč zaostali. Zato je od 25. do 27. aprila pred Klano divjala druga bitka. Že po drugem dnevu bitke je štab armade ukazal, naj enote pred Klano sovražnika le vežejo. Ko so do 26. aprila dozorili pogoji za napad na krilih — v smeri Mašun—Ilirska Bistrica in Opatija—Matulji, je ukazal, naj enote 27. aprila napravijo splošen napad na čelo in na krila in nato nadaljujejo prodiranje proti Trstu. Že prvi dan splošnega napada je prinesel znatne uspehe. Na desnem krilu je 20. divizija prebila črto Št. Peter—Prem—Knežak, na levem pa je 9. divizija, ki se je 24. in 25. aprila izkrcala pri Moščeniški Dragi, že prodirala v zaledje reške fronte. Zaradi nezmanjšane pritiska pred Klano sovražnik ni mogel oddvojiti sil za okrepitev in zavarovanje

Nemška vojska na umiku skozi Tržič 9. maja 1945

kril. Drugi dan je 20. divizija osvobodila Ilirsko Bistrico in ustanovila premično skupino iz tankov, motorizirane pehote in topništva za hitro prodiranje proti Trstu. 9. divizija je osvobodila Opatijo in prodrla do Raše. 43. divizija pa se je prebila skozi bojno črto in prav tako hitela proti Trstu. 29. in 30. aprila so se vse tri divizije bližale k Trstu. S severa se mu je približala tudi 30. divizija 9. korpusa. 9. korpus, ki je konec marca prestal eno od najhujših sovražnikovih ofenziv, je že 25. aprila dobil od Glavnega štaba NOV Slovenije povelje, »takoj preiti na sektor Kras in se čimbolj približati Trstu«. Premikati se je začel 28. aprila, najprej s 30. divizijo, ki je 30. aprila zjutraj na položajih Dutovlje—Repentabor že zadela na zunanjih obrambni pas mesta Trsta. 31. divizija se je 29. usmerila proti Trstu, drugi dan pa s Krasa proti Tržiču in Gorici. Tako je IV. armada, v katero se je vključil tudi 9. korpus, zaprla obroč okoli Trsta na črti Barkovlje—Opčine—Bane—k. 447—k. 405—k. 158.

Sovražnik se je najuporneje branil na Opčinah, na gradu Sv. Justa, v Rivolteli in Konkovelju. Posadka v poslopju sodišča se je v boju umaknila v klet in se tam branila vse do 2. maja zvečer, ko se je vdala. Ta dan se je vdala tudi posadka na gradu Sv. Justa. Tako je bilo 2. maja zvečer osvobojeno vse mesto Trst, sovražnik se je upiral le še na Opčinah in upal, da bo dočakal prihod Angležev in Amerikancev. Ko je tja prišla neka novozelandska enota, se je res začel pogajati z njo. Ko pa je odšla, se je vdal 20. diviziji, ki je ujela preko 5000 vojakov.

Pri osvoboditvi Trsta je sodelovalo tudi tržaško prebivalstvo, ki se je v teh dneh dvignilo v splošen oborožen upor proti okupatorju. Upor je že 1944 začela pripravljati komanda mesta Trsta. Do konca aprila je imela organiziranih že 16 bataljonov z 8000 možmi. Ko je 28. aprila popoldne prejela od štaba 9. korpusa brzojavko: »Pričnite z vstajo!«, so bataljoni v noči na 29. april začeli razoroževati sovražnika, osvobodili so nekaj objektov in se nato pridružili enotam IV. armade in skupaj z njimi osvobodili Trst.

Ta čas je 31. divizija osvobodila Tržič in Gorico, štirje bataljoni Operativnega štaba za zahodno Primorsko pa so osvobodili ves desni breg Soče (Čedad, Videm, Krmin).

Ko so enote IV. armade osvobodile celo Istro in Slovensko Primorje, je 97. arm. zbor še vedno držal fronto med Reko in Klano. To je od njega vztrajno zahteval von Löhr, ki je v enem od svojih povelj patetično zapisal: »Vi s tem rešujete življenje 200.000

svojih tovarišev.« Toda von Löhr ga takrat ni nameraval prepustiti svoji usodi, marveč ga je mislil rešiti s 34. arm. zborom, ki bi naj prodril iz Ljubljane v Postojno in Ilirsko Bistrico. Toda do tega ni nikdar prišlo, ker je štab 34. arm. zbora 23. aprila prišel v Ljubljano brez večjih enot (7. SS-divizijo so za nekaj časa zadržali v Slavoniji, ko pa je bila že na poti za Ljubljano, so jo iz Zagreba poslali proti Karlovcu, kjer so se razmere za Nemce ta čas zelo poslabšale). Tako je 97. arm. zbor navsezadnje le ostal prepuščen samemu sebi. Za njegovo obkolitev je štab IV. armade določil Srednjo operativno skupino v moči štirih divizij, vrhovni komandant JA pa je dal armadi na razpolago še eno divizijo 4. korpusa.

Ko so v Trstu divjali hudi boji, se je 97. arm. zbor že pripravljal na proboj obroča proti severu v smeri Ilirska Bistrica—Št. Peter. 3. maja je začel napadati in je zavzel Rupo in Šapjane, do 5. maja je zaradi nepripravljenosti dveh naših divizij prišel celo do Ilirske Bistrice in Prema in ju zavzel. Štab armade je hitro vrgel tja dve diviziji 4. korpusa in 6. maja je bil sovražnik zbit na zelo ozek prostor med Ilirsko Bistrico, Zemonom in Vrbovim. Tedaj je komandant 188. rez. gorske divizije generalni poročnik von Hösslin, ki je nadomestoval ranjenega komandanta arm. zbora generala von Küblerja, zbral komandante divizij in bojnih skupin na posvetovanje in jih vprašal, če se hočejo pod njegovim poveljstvom prebiti do Trsta in vdati Angležem. Ti so predlog zavrnil, ker enote niso bile za to več sposobne. Zato je zvečer von Hösslin zaprosil za premirje. Pogajanja je vodil štab 4. korpusa JA in 7. maja zjutraj se je 97. arm. zbor vdal (nekaj generalov in okoli 16.000 vojakov).

Osvoboditev Dolenjske, Notranjske in Gorenjske. Skladno z operacijami desne operativne skupine proti Trstu in srednje operativne skupine na reški fronti so se razvijale operacije 7. korpusa proti Ljubljani. Sovražnik je bil do 8. aprila v obrambi, ko pa je v začetku aprila zaključil svojo ofenzivo proti 9. korpusu, jo je 8. aprila začel v Suhi Krajini in na Kočevskem ter je v hudih bojih potisnil 7. korpus na črto Novo mesto—Dolenjske Toplice (bataljon 25. SS-pol. polka) — Podhosta (1. SS-posebni polk »Warjagov«) — Topla reber—Kočevska reka—Gotenica (17. SS-pol. polk, dva bataljona 28. SS-pol. polka, 3. SS-orožniški mot. bat., 1. in 14. pol. tankovska četa) — Prezid.

Štab IV. armade je 28. aprila ukazal 7. korpusu, naj začne prodirati v smeri Stari trg na Kolpi—Kočevje—Ribnica—Ljubljana, da bi zavaroval desno krilo armade in osvo-

bodil Ljubljano. Za zvezo med armado in 7. korpusom pa je določil 29. divizijo. Štab korpusa je že v noči na 29. april začel zbirati enote na svojem levem krilu, da bi najprej razbil sovražnika na črti Štalcerji—Kočevska reka—Gotenica. 29. aprila je 15. divizija prišla s Kočevskega Roga v prostor Knežja lipa—Muha vas, 18. divizija pa do 30. aprila zjutraj s prostora Soteska—Težka voda čez Knežjo lipo, Rajndol, Banjo Loko na Brod na Kolpi. 30. aprila zjutraj je štab korpusa ukazal divizijama, naj se do 1. maja zjutraj približata Kočevski Reki in jo osvobodita. Ker se je sovražnik že sam umaknil proti Kočevju, mu je 15. divizija sledila, 18. divizija pa se je vkrcala v avtomobile in odpeljala v Čabar, da bi očistila Bloško planoto. 2. maja je štab korpusa ukazal, naj se 15. divizija približa Kočevju in ga 3. maja zjutraj napade, 18. pa naj zapre cesto Kočevje—Ribnica. Toda prvi napad 15. divizije na Kočevje ni uspel, ker je sovražnik dobil pomoč, pač pa se je zvečer sam umaknil proti Ribnici. 18. divizija je napadala Grčarice in Gotenico, iz katerih se je sovražnik umaknil šele 4. maja. Ta dan je štab korpusa ukazal divizijama, naj drugi dan obkolita in osvobodita Ribnico. Ko sta začeli pritiskati na mesto, se je sovražnik umaknil proti Velikim Laščam. Umikal se je zelo hitro, tako da sta mu diviziji komaj sledili. 15. divizija je šla po hrbtu Male gore, čez Zdensko vas, Račno in Grosuplje, 18. pa na njeni levi strani proti Velikim Laščam, ki jih je osvobodila v noči na 6. maj.

Ko je 7. korpus osvobajal Kočevsko, je 29. divizija 1. maja začela napadati Postojno. Sovražnik se je s pomočjo topniškega ognja močno upiral in so boji trajali vse do polnoči, ko se je umaknil. Divizija je nato na pohodu proti Ljubljani osvobodila Rakek in Planino (3. maja), premagala odpor na bivši italijansko-jugoslovanski meji pri Kalcah (4. maja), osvobodila Logatec (v noči na 5. maj) in do 5. maja prišla na črto Borovnica—Vrhnika—Horjul.

Potem ko sta 7. korpus in 29. divizija osvobodila Višnjo goro, Grosuplje, Pijavo gorico, Borovnico in Vrhniko, se je sovražnik umaknil na zunanjo obrambno črto okoli Ljubljane. Ta je tekla čez Sostro—Zadvor—Orlje (17. SS-pol. polk in bataljon 19. SS-pol. polka) — Laverca (štirje bataljoni domobrancev) — Babina gorica—Črna vas (bataljon domobrancev) — Bevke—Log—Horjul—Vrzdeneč (SS-podoficirska šola). Svoje položaje na tej črti je lahko branil tudi s topništvom (4 havbice na gradu, 4 topi na Golovecu in pri Orljah, 8 topov na Ižanski cesti in 4 topi na Rožniku).

7. maja so se vse tri divizije približale tej črti. 15. divizija je zasedla odsek Podlipoglav—Št. Pavel—Podmolnik. Bataljon Gubčeve brigade je popoldne uničil dva bunkerja v Orljah, a se je moral umakniti, ker mu je sovražnik prišel za hrbet. Ko pa je prišel na pomoč še en bataljon, sta oba zavzela vas, iz katere pa sta se spet morala umakniti na zahodne obronke Molnika. Ponoči je brigada odšla na Polico. 18. divizija je zasedla odsek Laverca—Babina gorica. 9. brigada je osvobodila Ig in imela boje pri Laverci in Babini gorici. Ljubljanska brigada se je bojevala pri vasi Sela, ki je večkrat menjala gospodarja, 8. brigada pa je bila v bojih pri Orljah. Divizija je imela ta dan 15 mrtvih in 45 ranjenih. 8. maja je sovražnik ves dan obstreljeval njene položaje, a je kljub temu zavzela Laverca in Orlje ter vrgla sovražnika na Golovec. Imela je 4 mrtve in 40 ranjenih. 29. divizija je zasedla odsek Bevke—Log—Horjul—Vrzdeneč in zavzela Kostanjevico in Log, drugje pa se je sovražnik še naprej upiral.

Ponoči od 8. na 9. maj je štab korpusa dal svojim divizijam povelje za prodor v Ljubljano: 15. divizija naj gre v smeri Lipoglav—Podmolnik—Sostro—Štepanja vas, kjer naj prekorači Ljubljanico in gre dalje proti železniški postaji ter Zeleni jami; 18. divizija naj gre proti Rudniku in Rakovniku ter dalje na Ljubljanski grad, od koder se naj spusti v središče mesta, kjer se bo združila z enotami 15. divizije; divizija Garibaldi, ki je že 20. aprila prišla v 7. korpus, pa naj še naprej ostane v rezervi.

Jugoslovanska armada pri vojvodskem stolu na Gosposvetskem polju maja 1945

Ta čas pa so se sovražnikove enote že začele umikati skozi Ljubljano na Gorenjsko in so divizije 9. maja zjutraj vkorakale v Ljubljano.

Mesto, ki je v narodnoosvobodilnem boju pokazalo toliko požrtvovalnosti in junaštva kot nobeno drugo mesto v okupirani Evropi in iz katerega so okupatorji napravili koncentracijsko taborišče, je zdaj z veliko radostjo in neizmernim navdušenjem pozdravilo svoje osvoboditelje. Vanj so se tudi vrnili najvišji organi osvobodilnega boja na Slovenskem, ki jim je ljubljansko prebivalstvo v prvem letu osvobodilnega boja dajalo svoje varno zavetje. Prišla je tudi slovenska narodna vlada, ki so jo 5. maja 1945 ustanovili v Ajdovščini.

Medtem ko je 18. divizija ostala v Ljubljani, je 29. hitela po dolini Save za sovražnikom, osvobodila je Kranj in Škofjo Loko in drugi dan na črti Radovljica—Tržič premagala zadnji sovražnikov odpor v tej smeri. 15. divizija je hitela proti Kamniku in Trojanam, da zapre pot zaostalim sovražnim oddelkom. Dve brigadi sta prišli celo do Šoštanja in tam razoroževali sovražno vojsko.

Osvoboditev severozahodne Hrvaške, Štajerske in Koroške. I. in III. armada sta se po osvoboditvi Sl. Broda in Osijeka ustavili na črti Drava—Bilogora—Ilova—spodnji tok Une. III. armada je šele po štirih dneh hudih bojev 30. aprila zlomila sovražnikov odpor na Bilogori, 4. maja je osvobodila Bjelovar, 5. pa Koprivnico. Sovražnik se je umaknil na črto Ludbreg—Varaždinske Toplice. Tudi I. armada je šele po štirih dneh hudih bojev 28. aprila prebila sovražnikovo obrambno črto na reki Ilovi in ogrozila glavno prometno smer proti Zagrebu. Ker bi nadaljnje prodiranje čez Čazmo v prostor Ivanić Grada odrezalo vse sovražne sile južno od Moslavačke gore, je štab 21. gorskega arm. zbora, ki mu je von Löhr podredil vse enote pred I. armado, napravil močan protinapad s štirimi divizijami in vrgel I. armado nazaj na levi breg Ilove. Ko se je armada odpočila, je nameravala 2. maja nadaljevati ofenzivo, a se je sovražnik že 30. aprila začel sam umikati.

Ko je II. armada osvobodila Bosansko Gradsko in Banja Luko, ji je generalštab JA 24. aprila ukazal, naj pospešeno prodira v smeri Karlovac—Novo mesto in usmeri del svojih sil v prostor Ogulina, drugi del pa v prostor Karlovca. Štab armade je tedaj ustanovil Unsko skupino divizij (23., 28., 39. in 45.) z nalogo, naj uniči sovražnikove postojanke v spodnjem toku Une, prodre v Turopolje in napade Karlovac s severozahoda ter

Karlovško skupino divizij (3., 4. in 10.) z nalogo, naj se skupaj s 4. korpusom premesti v prostor Tounj—Ogulin—Vrbovsko in osvobodi Karlovac. Unska skupina divizij je v času od 27. aprila do 2. maja osvobodila B. in H. Dubico, B. in H. Kostajnico, Dvor na Uni in B. Novi. Karlovška skupina divizij pa se je 29. aprila zbrala za napad na Karlovac. Divizije na krilih bi naj presekale sovražniku umik severno in zahodno od Karlovca, nato pa ga z osredotočenim napadom uničile v Karlovcu. 30. aprila so začele napad na zunanjo obrambno črto, v kateri je bila najpomembnejša postojanka Generalski Stol. Boji na zunanji obrambni črti so trajali vse do 5. maja. Ponoči na 6. maj pa so vse divizije začele splošen napad na samo mesto Karlovac in ga v hudih pouličnih bojih osvobodile do 6. maja, razen severnega dela, iz katerega se je sovražnik umaknil šele naslednjo noč. S Karlovcem je izgubil zadnjo postojanko, ki mu je z juga branila Zagreb in II. armada je lahko prodirala proti črti Celje—Kranj.

V tem času so se dogodki v Evropi vrstili s filmsko naglico. 30. aprila popoldne je Hitler napravil samomor, 2. maja so se vdale nemške čete v Berlinu in v Italiji (po premirju z dne 29. aprila v Caserti), 5. maja so se vdale nemške čete v severni Nemčiji in na Danskem, 6. maja so začele veljati določbe brezpogojne vdaje nemških sil v zahodni Avstriji in južnem Bavarskem (armadna skupina G), 7. maja so Nemci v Reimsu podpisali listino o brezpogojni vdaji, ki je začela veljati 8. maja zvečer ob 23. uri, uradno pa so jo potrdili 9. maja ob 0.16. uri v Berlinu.

Še uro pred podpisom listine o brezpogojni vdaji v Reimsu je novi poglavar nemške države admiral Dönitz ukazal vrhovnemu poveljniku južnega prostora generalfeldmaršalu Kesselringu, pod katerega je od 6. maja dalje spadal tudi vrhovni poveljnik za Jugovzhod generalni polkovnik von Löhr (temu pa so ta dan podredili II. tankovsko armado, ki je bila dotlej v armadni skupini »Jug«), naj takoj ustavi sovražnosti nasproti zahodnim silam in umakne vojsko pred Jugoslovansko in Rdečo armado. In ko je isti dan ukazal enotam, naj se vdajo, je za pogajanja z zahodnimi silami določil komandanta 34. arm. zbora v Ljubljani, za pogajanja z Rdečo armado komandanta II. tankovske armade, nikogar pa ni določil za pogajanja z Jugoslovansko armado. Nemška vojska in vsa izdajalska sodrga se je tako po 8. maju pospešeno umikala, da bi se čimprej prebila v Avstrijo in izognila jugoslovanskemu ujetništvu. Že 9. maja so bili

sprednji deli sedemstotisočglave vojske pri Celju, toda zaščitnice so se umaknile šele iz Zagreba. Vse štiri jugoslovanske armade so hitele, da jo obkoli in zajamejo.

III. armadi, ki je 6. maja osvobodila Ludbreg in Križevce, drugi dan pa napadla in osvobodila Varaždin in Varaždinske Toplice, je generalštab JA ukazal, naj čim hitreje prodira v smeri Maribor—Dravograd—Celovec, da zapre jugoslovansko-avstrijsko državno mejo in sovražniku onemogoči umik v Avstrijo. 8. maja je bila še na hrvaških tleh, 9. maja pa so njeni sprednji deli prišli do Ptuja, drugi dan pa do Maribora, iz katerega se je sovražnik že prej umaknil, od tu jih je štab armade poslal na jugoslovansko-avstrijsko državno mejo.

Najsevernejšo zaporo so sestavljale enote IV. operativne cone. Del 14. divizije (1. in 2. brigada) je 5. maja začel napadati Črno in Žerjav, drugi del (6. brigada) pa Zagorje v Revirjih. Drugi dan je bila Črna osvobojena, brigadi pa sta v pohodu na sever dosegli jugoslovansko-avstrijsko državno mejo. 8. maja sta prišli do Železne Kaple in naprej do Žitare vesi, kjer sta imeli hude boje s 14. SS-divizijo (ukrajinsko), ki se je med prvimi umaknila s Štajerske na Koroško. 9. maja je Koroški odred, ki je 6. maja osvobodil Borovlje, prišel prvi v Celovec. Kmalu za njim sta prišla še dva bataljona motoriziranega odreda IV. armade, ki je 3. maja odšel iz Bazovice preko Ajdovščine, Gorice, Tolmina, Kobarida, Kranjske gore na Koroško in tako predstavljal vrh levega kraka velikih klešč. Brigadi IV. operativne cone sta prišli v Sinčo ves, Pliberk in Velikovec, kjer sta razoroževali 14. SS-divizijo. Nato je 1. brigada odšla nazaj proti Guštanju, kamor je do 12. maja prišla še 6. brigada. Ker so nemške in kvislinske enote pritiskale proti Dravogradu in Guštanju, je štab III. armade poslal tja 51. divizijo in dele 36. divizije, ki sta ponoči zasedli položaje okrog Dravograda. Tako je bila 12. maja v prostoru Dravograda postavljena močna zapora, ki naj odbije vsak sovražnikov poskus preboja v Avstrijo.

I. in II. armada sta ta čas sestavljali južni del obroča in pritiskali sovražnika proti severu. I. armada je 6. maja dosegla črto Sv. Ivan—Žabno—Čazma—Ivanić Grad in se v široki fronti približevala Zagrebu, ki ga je sovražnik branil na črti Komin—Sv. Ivan Zelina—Lonjica—Božjakovina—Dugo selo. Isti čas so se približevale Zagrebu tudi štiri divizije II. armade, ki so prej sestavljale Unsko skupino divizij. Na pohodu od spodnjega toka Une proti Zagrebu so 5. maja osvobodile Petrinjo in Sunjo, v noči na 6. maj

pa Sisak. 8. maja ob 11. uri je 45. divizija brez boja prišla v Zagreb, popoldne je prišla tudi 59. divizija, drugi dan pa 1., 6. in 21. divizija I. armade. Drugi del II. armade (štiri divizije, ki so bile prej v Karlovški operativni skupini divizij) pa so 7. maja odšle proti Brežicam, Krškemu, Samoboru in Metliki.

10. maja je I. armada nadaljevala zasledovanje sovražnika čez Hrvaško Zagorje in Kozjansko proti Celju. Na poti je razoroževala sovražne enote (41. pehotno divizijo pri Klanjcu, dele 181. pehotne divizije pri Kraljevcu) in 12. maja prišla v Celje. Od 12. do 15. maja so njene enote razoroževale sovražnika v prostoru Celje—Šoštanj—Slovenj Gradec in čistile Kozjansko.

Glavnina II. armade pa je prodirala po dolini reke Save in po Dolenjskem in 11. maja v prostoru Brežice—Zidani most zajela 7. SS-divizijo in 373. legionarsko divizijo.

Tako je Jugoslovanska armada popolnoma obkolila okrog 700 tisoč nemških vojakov pod poveljstvom vrhovnega poveljnika za Jugovzhod general. polkovnika von Löhra. Ta je že 10. maja prispel v Braslovče. Ko sta dve brigadi 14. divizije pod vodstvom politkomisarja divizije Ivana Dolničarja hiteli iz doline reke Save čez Menino planino in Savinjsko dolino proti Koroški, sta v Savinjski dolini ustavili skupino avtomobilov, ki se je peljala proti Radmirju. Bila je del leve pobočnice sprednjih delov von Löhrove vojske. Povedala jim je, da je von Löhr s svojim štabom v Braslovčah. Še isti dan popoldne je patrolja privedla nemškega majorja, ki je zahteval »predstavnika Titove vojske«, da bi mu izročil von Löhrovo pismo.

Löhrov štab na pogajanjih v Topolščici 10. maja 1945

Von Löhr je v pismu pozival »predstavnik Titove vojske« na razgovor v Braslovče, da bi se dogovorili o nadaljevanju njegovega umika. Sprejeli so vabilo na razgovor, toda ne v Braslovče, kot je to želel von Löhr, temveč v Letuš, ki je za vsako stran pomenil pol poti. Ko so se ob 13. uri sešli v gostilni ob mostu, je imel von Löhr s seboj dva generala in nekaj višjih oficirjev. Politkomisarju 14. divizije je izjavil, da je pripravljen izročiti večjo količino orožja in prevzeti odgovornost, da bodo njegove enote disciplinirano zapustile jugoslovansko ozemlje. Za to »uslugo« pa je zahteval neoviran umik svoje vojske po vseh poteh, češ da njeno število znaša okrog 300.000 mož, hrane pa ima še samo za tri ali štiri dni. Hotel je, da vsak deseti vojak obdrži puško, vsak oficir in podoficir pa pištolo, da za prevoz hrane ostane določeno število avtomobilov, za zaščito umika pa za vsak kilometer kolone tank ali oklepni avto. Politkomisar divizije mu je pojasnil pogoje brezpogojne vdaje nemške vojske in ga povabil v štab IV. operativne cone v Topolščici. Po omahovanju je končno pristal na nov razgovor in odredil, da se umik ustavi. Na štabu cone je v navzočnosti politkomisarja cone Matevža Hacceta in načelnika štaba Pera Brajovića pristal na vdajo. O tem je štab cone še isti dan poročal Glavnemu štabu Slovenije:

»Danes je prišel v štab cone komandant južnovzhodne armade generaloberst Löhr s kompletnim štabom. V svoji armadi ima 700.000 mož ter je izvršil predajo svoje armade. Od teh je tri sto tisoč na Sp. Štajerskem — pet nemških divizij, dve kozaški diviziji in tri hrvaške legije. 10. 5.«

Razoroževanje nemške vojske pa je v začetku potekalo zelo počasi, ker ni bilo dovolj naših enot. To okolnost in pa odsotnost štaba cone, ki je odšel na Koroško, je von Löhr izkoristil in 12. maja popoldne ukazal koloni, ki je bila med Šoštanjem in Šmartnim ob Paki, naj krene dalje proti Črni in tudi sam odšel z njo. Tedaj je komandant cone Peter Stante-Skala poklical kapetana Naceta Mikliča in mu naročil: »Vzemi močno spremstvo, tu imaš naslov ulice in vile v Velikovecu, v kateri je skrit von Löhr!« Kapetan Miklič je nato z avtomobili odhitel v Velikovec in retiriral von Löhra in njegov štab.

Po von Löhrovem pobegu je 13. in 14. maja prišlo do hudih bojev pri Dravogradu. 51. divizija z delom 36. in 14. divizije je 13. maja ob 11. uri začela splošni napad s težiščem proti Slovenjemu Gradcu. Boj je trajal ves dan. Zvečer je sovražnik zbral sile in prešel v protinapad v smeri dravskih mostov, da

bi se prebil na levi breg Drave. Že je tri brigade potisnil na levi breg, a so te kljub temu obdržale oba mosta in majhen mostobran na desnem bregu. Boj je trajal vso noč na 14. maj. Ta čas pa sta dela 51. in 14. divizije v prostoru Poljane—Pliberk razorožila in ujela nemško 104. divizijo. Ker je sovražnik del sil usmeril proti Poljanam, da bi se prebil v Pliberk in ko je štab 16. divizije spoznal, da s frontalnim potiskanjem sovražnika proti Celju ne bo mnogo dosegel, je sprejel sklep, naj se glavna divizije takoj natovori na avtomobile, ki so jih v prejšnjih dneh zaplenili, in naj se po ovinku čez Celje, Ljubljano, Jezersko in Žitaro ves prepelje v prostor Pliberka, da bi z jugozahoda zaprla obroč okrog sovražnika. Sovražnik v prostoru Dravograda se je še dalje upiral, zato je 17. divizija prešla v napad in osvobodila Slovenj Gradec, nato pa v pohodu proti Dravogradu prišla do Bukovske vasi, ta čas pa je 51. divizija osvobodila Poljane in Guštanj. Ko so sovražnika stisnili v ozek obroč, je okoli 25 tisoč sovražnih vojakov položilo orožje.

Ko so enote III. armade razorožile to sovražnikovo skupino, so 15. maja prešle v napad na skupino v prostoru Črna—Mežica—Košutnik, ki je še skušala zbežati proti Pliberku. Kmalu se je moralo vdati okoli trideset tisoč ustašev in četnikov. Med ustaši je bilo 12 generalov, med četniki pa črnogorsko četniško vodstvo.

Tako se je druga svetovna vojna v Jugoslaviji končala šele 15. maja 1945. Ta dan se je vdala zadnja večja sovražnikova skupina. Jugoslovanski narodi so pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije zmagovalno dokončali osvoboditev svoje domovine in začeli iti naproti novemu, lepšemu življenju.

OPOMBE

Literatura: Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944—1945, Beograd 1957; Oslobodilački pohod na Trst, Beograd 1952; Radivoje Jovanović: Ofanziva Narodnooslobodilačke vojske za konačno oslobodjenje Srbije, Vojnoistorijski glasnik, Beograd, 2—5, junij 1955 (navajam: VIG); Fabijan Trgo: Oslobodjenje Dalmacije (septembar—decembar 1944 godine), VIG; Mihailo Apostolski: Oslobodjenje Makedonije, VIG; Boško Djuričković: Kratak pregled borbi za oslobodjenje Crne gore krajem 1944 godine, VIG; M. Chassin: Istorija drugog svetskog rata, Beograd 1955.

Viri: Povelja štaba 7. korpusa 29. 4., 30. 4., 2. 5., 4. 5. in 9. 5. 1945; poročilo štaba 7. korpusa z dne 14. 5. 1945; povelja štaba 15. divizije 30. 4., 1. 5., 2. 5. in 4. 5. 1945; mesečna poročila štaba 15. divizije od 6. do 15. 5. 1945; mesečno operacijsko poročilo štaba 18. divizije z dne 13. 5. 1945; depeše IV. operativne cone Glavnemu štabu Slovenije od 8. do 15. 5. 1945; poročilo štaba 14. divizije z dne 28. 10. 1945; Ivan Dolničar-Janušik: Kapitulacija von Löhra in njegove vojske, Delavska enotnost, 2. 12. 1949; poročilo štaba 30. divizije 4. 5. 1945; poročila štaba 51. divizije 3.—5. 5. 1945; poročili Operativnega štaba za zahodno Primorsko 17. in 18. 5. 1945. Vse arhivsko gradivo je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.